

Логвись О. Я.,

*аспірантка кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

Слободянюк О. Л.,

*асистентка кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

Науковий керівник: Радчук Г. К.,

*докторка психологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

РЕФЛЕКСИВНІСТЬ У СТРУКТУРІ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Анотація. У статті розглянуто питання про розвиток лідерських якостей педагога. Проаналізовано важливість розвитку рефлексивності у педагогічній діяльності, а саме у студентів-педагогів. На основі наукової літератури обґрунтовано використання понять «рефлексія» та «рефлексивність» особистості. За результатами проведеного емпіричного дослідження представлено показники розвитку рефлексивності у студентів майбутніх педагогів.

Ключові слова: лідерські якості, педагог, рефлексивність, самоактуалізація, позитивне самоствавлення.

Lohvys O., Slobodianiuk O. Reflexivity in the structure of leadership qualities of future teachers

Summary. In article considered the issue of the teacher's leadership qualities development. Analyzed the importance of the development of reflexivity in pedagogical activity. Substantiated the use of the concepts of individual «reflection» and «reflexivity» in the scientific literature. Based on the conducted empirical research, are presented indicators of the development of students' (future teachers) reflexivity.

Key words: reflexivity, leadership qualities, teacher, self-actualization, positive self-attitude.

Актуальність дослідження лідерських якостей майбутніх педагогів обумовлюється важливістю становлення особистості майбутнього фахівця з потребою у професійному зростанні, здатністю до

самоактуалізації та самовдосконалення. Розвиток лідерських якостей майбутніх педагогів у закладі вищої освіти розглядається низкою вчених як безперервний процес удосконалення суб'єктних якостей, зміни його суб'єктивних характеристик, потреб, установок, ставлень, здібностей, що інтегрують внутрішній світ, діяльність, особистісне в психіці та є джерелом проявів власної активності студента.

Гострою та важливою є проблема впливу простору суспільних потреб на характер лідерства, яка постає, коли йдеться про педагога. Його лідерство має конкретні прояви, які впливають із самої мети феномену освіти, потреби суспільства в системній підготовці підростаючих поколінь до успішного життя та діяльності в нашому складному та мінливому світі. Його варіативність впливає на динаміку простору соціальних потреб, а тому педагог як носій лідерських якостей має адаптуватися до цих змін. Саме тому, розвиток лідерських якостей зумовлений та є причиною самопізнання, самоаналізу, саморегуляції, самоактуалізації педагога [3].

На основі теоретичного та емпіричного досліджень у цілісній структурі лідерських якостей педагога ми виокремлюємо чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний, емоційно-комунікативний, організаційно-регулятивний та рефлексивно-оцінювальний. [7].

Проаналізувавши рефлексивно-оцінювальний компонент, бачимо, що він відображається у рефлексивній позиції особистості педагога у контексті професійної діяльності. Одним із важливих показників даного компоненту у структурі лідерських якостей майбутнього педагога, на нашу думку, є рефлексивність. Особистісна рефлексивність розглядається як усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності, наявності професійно значущих особистісних якостей, рівня їх сформованості, визначення способів їхнього розвитку і корекції [6; 8].

Звернемося до більше детальнішого аналізу понять «рефлексія» та «рефлексивність» у науковій літературі.

У працях Р. Бернса пояснюється зв'язок рівня професіоналізму педагога із його здатністю до рефлексії. Він наголошував, що «учителю потрібне поглиблення знання про себе й про інших, бо навчання – це передача іншим часток свого Я» [1].

За А. Реан, рефлексія у педагогічній професії вивчається як розуміння вчителем учнів. С. Васківська, М. Заброцький розглядали рефлексію як процес самоусвідомлення вчителя. В. Семиченко пропонує розуміти рефлексію як механізм переосмислення змістів свідомості, зокрема педагогічних стереотипів [4].

У дослідженнях науковців (С. Кондратьєва, Ю. Кулюткіна, М. Заброцького, С. Максименка, Г. Сухобської та ін.) зазначається, що педагогічна діяльність є рефлексивною, яка постійна спрямована на

процес практичної взаємодії педагога з учнями, а саме: на процес адекватного розуміння та цілеспрямованого регулювання думок, почуттів та вчинків учнів; на процес проектування діяльності учнів; на процес самоаналізу і самооцінки вчителем власної діяльності і самого себе як її суб'єкта.

На думку З. Адамської, рефлексивність – це системне утворення суб'єктності, яке проявляється у сукупності уявлень спеціаліста про особливості ефективної професійної діяльності, про себе як суб'єкта учбово-професійної діяльності; у професійній самооцінці та самооцінці професійно значущих якостей [3].

Науковець А. Карпов вважає, що рефлексія як інтегральна психічна реальність існує у трьох модусах: процесу стану та властивості особистості, а отже, рефлексивність представляється як якісно особлива властивість індивіда. Автор вважає, що: «рефлексія – це одночасно і унікальна властивість, притаманна лише людині, і стан усвідомлення чого-небудь, і процес репрезентацій психіці власного змісту. Рефлексивність, в свою чергу, системна психічна властивість, яка є інтегрованим симптомокомплексом більш простих психічних властивостей, що характеризуються власною динамікою, способами розгортання (рефлексивними стратегіями)» [2].

Саме тому, змістом рефлексивності є цілісна особистість та її здатність до спрямування власної діяльності на саму себе.

Рефлексивність як властивість, означає осмислення передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, звернення до свого внутрішнього світу, досвіду, життєдіяльності, постійний аналіз уявлень про своє Я у взаємозв'язку із засвоєнням позиції професіонала зумовлює усвідомлене, ціннісно-визначальне ставлення до своєї майбутньої професії, до себе у ній. Вона є одним із головних інструментів розвитку механізмів самоорганізації, самовдосконалення особистості майбутнього педагога. Здійснюючи рефлексивний аналіз, особистість забезпечує стабілізацію ставлення до себе як до джерела особистісного зростання, а тому визначає професійну діяльність як вагомий аспект власної особистісної і професійної реалізації [4; 8].

Згідно нашого емпіричного дослідження, за допомогою опитувальника рефлексивності А. Карпова, нами досліджено показники рівня рефлексивності у майбутніх педагогів. У дослідженні взяло участь 216 респондентів, які навчаються на педагогічних спеціальностях.

Проаналізувавши результати (рис. 1), констатуємо перевагу середнього рівня рефлексивності у більшій частині досліджуваних (53%), що свідчить про поверхове усвідомлення, некритичне розуміння своїх внутрішніх особливостей, міркувань, своєї поведінки та діяльності, професійних дій, свого настрою, нерозвинуту здатність їх аналізувати.

Також це характеризується приблизним розумінням позиції, поведінки й мотивів інших людей, аналізуються лише ті ознаки, що впадають у вічі.

У 43 % досліджуваних цей показник взагалі на низькому рівні. Низький рівень рефлексивності характеризується низьким рівнем особистісної рефлексії (нечітке усвідомлення та погане розуміння своїх внутрішніх особливостей, міркувань, поведінки й діяльності, своїх професійних дій, настрою; невміння їх аналізувати); низьким рівнем міжособистісної рефлексії (особистість слабо розуміє позицію, поведінку та мотиви інших людей, із труднощами їх аналізує); показники різних аспектів самооцінки (самоповага, самоінтерес, саморозуміння, самоприйняття, впевненість у собі; вміння керувати собою) «не виражені», що свідчить про низький рівень розуміння себе і оточуючих; поверхові знання щодо окремих аспектів рефлексії.

І лише для 4 % респондентів притаманний високий рівень розвитку рефлексивності, що характеризується високим рівнем усвідомлення та критичного й змістовного саморозуміння своїх внутрішніх особливостей, міркувань, поведінки та діяльності, своїх професійних дій, настрою; вміння їх аналізувати. А це, відповідно, високий рівень міжособистісної рефлексії, що проявляється у розумінні позиції, мотивів та поведінки інших людей, умінні їх аналізувати. Для таких студентів характерним є адекватна висока самооцінка, самоприйняття, впевненість у собі; вміння керувати собою.

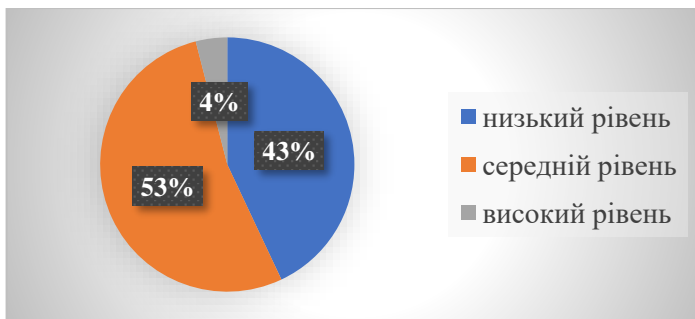

Рис. 1. Розподіл розвитку рефлексивності у студентів (n=216)

Тому, проаналізувавши показник рефлексивно-оцінювального компоненту лідерських якостей майбутніх педагогів, можна стверджувати, що більшість досліджуваних, в основному, реально оцінює себе майже у всіх ситуаціях, задоволена собою і усвідомлює себе носіями позитивних соціально бажаних характеристик, не занижує свої

вольові характеристики. Проте значному відсотку досліджуваних притаманні неприйняття себе, незалежно від оцінки своїх недоліків і переваг, незацікавленість в особистісних змінах і недостатній рівень здатності до самоаналізу.

Отже, на підставі теоретичного аналізу та отриманих емпіричних даних, можна зробити висновки, що високий рівень розвитку рефлексивності – здатність до самоаналізу, осмислення та переосмислення власних дій, вчинків, системи стосунків з навколишнім світом – є важливим критерієм успішної діяльності майбутніх педагогів.

Список використаних джерел:

1. Kirby P. Development of the reflective teaching instrument. *Journal of research & development in Education*. 1989. v. 22. № 4. P. 45–50.

2. Slobodianiuk O. Reflexivity as an integral indicator of social intelligence. *Modern engineering and innovative technologies*. Germany, 2020. Issue12, Part 4. P.101-107

3. Адамська, З. Особливості розвитку рефлексивних компонентів у структурі суб'єктності майбутніх психологів. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. Кам'янець-Подільський, 2019. № 17. С. 14-24.

4. Желанова В.В. Таксономія типів професійної рефлексії педагога: міждисциплінарний контекст. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Збірник наукових праць. Вип. 27. Київ, 2017. С. 9–14.

5. Пономарьов О. С. Феномен лідерства в контексті суспільних потреб. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2015. № 4. С. 11-19.

6. Радчук Г. Аксіопсихологія вищої школи. Монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2014. 380 с.

7. Радчук Г.К; Логвись О.Я. Лідерські якості в цілісній структурі особистості педагога. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Херсон, 2021. № 4. С. 93-100.

8. Ульяніч І.В. Психологічні умови формування рефлексивної компетентності вчителів-початківців : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Слов'янськ, 2011. 219 с.